

Türkiye Merkezli Küresel Bir STK Olarak “İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı” (İHH)’nın Sosyal Çalışma Niteliğine Dair Bir Değerlendirme

Assessment of the Social Work Quality of the "Human Rights and Freedoms Humanitarian Relief Foundation" (IHH) as a Turkey-based Global NGO.

İsmail BARIŞ¹, Emine ATAMAN², Şeniz BAYIR ASLAN³

¹ Sosyal Hizmet Bölümü, Üsküdar Üniversitesi, ismail.baris@uskudar.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

² Sosyal Hizmetler Programı, Artvin Çoruh Üniversitesi, emineataman@artvin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6057-7499

³ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Programı, Yalova Üniversitesi, senizbayir@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0444-1335

Öz

Bu çalışmada; sivil toplum kuruluşlarının sosyal hizmetler ve sosyal çalışma kavramlarıyla olan ilişkisi incelenmektedir. Söz konusu kavramların birçok müşterek yönleri bulunmaktadır. Bunların başında insan haklarını ve muhtaç insanlara yardımı esas alan sosyal açılımlar gelmektedir. İslam tarihinde sivil toplum alanında geleneksel olarak yardımlaşma/dayanışma, sosyal refah odaklı vakıflar ve tekkeler üzerinden yürütülmüştür. Bu geleneği devam ettiren Türkiye merkezli küresel sivil toplum kuruluşu olan “İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı” (İHH)’nin küresel yardım faaliyetleri sosyal çalışma ilkeleri açısından incelenmektedir. Söz konusu kurumun örgütsel yapısı ve faaliyetlerinin sosyal çalışmanın güncel tanımı üzerinden değerlendirilmesi yapılmakta ve yürütülen faaliyetlerin sosyal çalışmanın söz konusu tanımı içerisinde ne kadar yer edebildiği/edebileceği tartışılmaktadır.

Çalışmada Türkiye’de genel anlamda STK’ların ve bu bağlamda İHH’nin hayır karakterli yardım faaliyetlerinin hak temeline dayanmadığı görülmüştür. Bu duruma ek olarak yürütülen faaliyetler, düzenli ve devamlı işleyen bir sisteme bağlı görünmemektedir. İHH’nin sosyal hizmetler kapsamı da ağırlıklı olarak maddi sosyal yardımlardan oluşmakta, misyon ve vizyonunu temsil eder nitelikte olmayıp sosyal çalışma ayağı eksik durmaktadır. Ayrıca değişen dünya şartlarının ve faaliyet alanlarının söz konusu ihtiyaçlar doğrultusunda ve sosyal çalışma kapsamında

E-Posta: emineataman@artvin.edu.tr

*Derleme Makale
Review Article*

Makale Atf: Barış, İ., Ataman, E., Aslan Ş.B. (2021). Türkiye Merkezli Küresel Bir STK Olarak “İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı”(İHH)’nin Sosyal Çalışma Niteliğine Dair Bir Değerlendirme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 5(1), 56-71.

Alındı 21/02/2021
Kabul Edildi 16/10/2021
Yayınlandı 16/10/2021

Telif hakkı: © 2021 yazarlar tarafından. Lisans Sahibi Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, Rize, Türkiye. Bu makale, Creative Commons Attribution (CC BY) lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

İHH'nin psikososyal destek/danışmanlık sağlayacak insan kaynağı potansiyelinin de yeterli olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, STK, İHH, Sosyal Hizmetler, Sosyal Çalışma.

Abstract

In this study, the relationship of non-governmental organizations with the concepts of social services and social work is examined. These concepts have many common aspects. Social initiatives based on human rights and assistance to people in need are the leading ones. Traditionally, solidarity / solidarity in the field of civil society has been conducted through social welfare-oriented foundations and dervish lodges in Islamic history. In this context to fulfil this tradition to a certain degree the global assistance of a Non-Governmental Organization named "The Foundation for Human Rights and Freedoms and Humanitarian Relief" (IHH) which has his center in Turkey will be examined in according to Islamic solidarity and social work principles. The organizational structure and activities of that kind of institution are evaluated based on the current definition of social work and the extent to which the activities carried out can be included in the said definition of social work is discussed.

In general, it is found that the charitable activities of NGOs and İHH in Turkey are not based on justification. Also the social work activities aren't connected to a regularly and continuously working system. The scope of social services of İHH is predominantly composed of material social assistance and does not represent the mission and vision, but the social working leg is missing. In addition, in line with the needs of changing world conditions and fields of activity and within the scope of social work, it was found that the human resources potential of İHH to provide psychosocial support / counseling is not sufficient.

Keywords: Civil society, NGOs, İHH, Social Services, Social Work.

Giriş

Sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanları ve çeşitleri, sosyal hizmetler başlığı altında yer alabilecek niteliktedir. Sosyal hizmetler veren birçok meslek içinde sosyal çalışma öncelikli olarak gelmektedir. Sosyal çalışmanın vermiş olduğu sosyal hizmetlerin farkı, onun bilimsel, meslekî, ahlaki ve yöntemsel özellikleri ile ilgilidir. Bu sebeple sosyal çalışmanın faaliyetleri, sosyal hizmetler niteliği gösterirken her sosyal hizmetler uğraşı, sosyal çalışma disiplini/mesleği içinde yer almamaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmetler veren STK'ların faaliyetlerinin sosyal çalışma tanımlamasının içinde yer alması belli başlı özellikleri barındırmasıyla mümkün olabilecek gibi görünmektedir.

Yukarıda sözü edilen bağlam doğrultusunda bu makalede, uluslararası niteliği olan İHH'nin küresel çapta gerçekleştirdiği insani yardım faaliyetleri; sosyal hizmetler, sosyal çalışma kriterleri ve İslami yardımlaşma esasları açısından değerlendirilmektedir. İHH, İslami STK'lar içinde görünürlüğüyle, faaliyet alanı çeşitliliğiyle, çalışma sahası genişliğiyle ayrı bir yerde durması ve küresel düzeyde, bu ölçekte çalışan nadir kuruluşlardan biri olması dolayısıyla çalışmaya konu olarak seçilmiştir. Bu minvalde yapılacak değerlendirme, eleştiri, tespit ve tavsiyelerin sivil toplumu kuvvetlendirme çabası olarak görülmesi gerekmektedir. "Örgütsel alanda, örgütler birbirlerini etkilemekte ve zamanla birbirlerine benzeşmektedirler" (Sunar, 2018: 28) bilgisinden hareketle bir kuruluşta meydana gelecek iyi yönde bir değişimin diğer kuruluşların da faaliyetlerine örnek teşkil edebileceği ön görülebilir. Çünkü söz konusu bu kuruluşlar bağlamında "özellikle başarılı modeller diğerlerini ciddi bir biçimde etkilemektedir" (Sunar, 2018: 31).

Çalışmada, dayanışma ve paylaşmanın dinî kaynakları ve temelleri anlatılmakta ve İslam tarihinde etkin bir konumda olan hayır kurumları ile mukayese edilebilirliğinin sağlanabilmesi ve sonuç odaklı bir değerlendirme yapılabilmesi için vakıf niteliği taşıyan tekkelerin sosyal hizmetler faaliyetlerine yönelik birkaç somut örnek verilmesi uygun görülmüştür.

STK'ların, kamusal hayır kurumları olmamaları sebebiyle sosyal hizmet faaliyetlerinin hak ekseninde düzenli olduğu söylenemese de makalede İHH'nin sosyal yardım uygulamaları bu açıdan da değerlendirilmiştir.

1. Sivil Toplum Kuruluşları, Sosyal Hizmetler ve Sosyal Çalışma Tanımları

Bu bölümde, çalışma boyunca sıkça kullanılacak olan sivil toplum kuruluşları, sosyal hizmetler ve sosyal çalışma kavramları, kullanımda yaşanacak karışıklığın önüne geçmek için ayrı ayrı tanımlanmaktadır. Söz konusu her bir kavram, çalışma içinde kullanılan kavramsal çerçevesiyle sunulmaktadır.

İlk ve en dar anlamıyla sivil, askeri olmayan olarak nitelendirilebilir. Söz konusu kavram, daha geniş anlamıyla devletin örgütlü yapısı dışında olan veya devletle doğrudan ilişki içinde olmayan alanı ifade etmektedir. Bireylerce, zorlamaya maruz kalmadan gönüllü olarak oluşturulmuş olmaları, sivil toplum kuruluşlarının başlıca esaslarından biridir. Bu bağlamda STK, devletin ve özel şirketlerin dışında kalan kâr amacı gütmeyen organizasyonlardır. Genişliği, gücü ve etki alanı içinden çıktığı topluma göre değişebilmektedir. Sivil toplumu şekillendiren ve konumlandıran başlıca unsur devletle ilişkisidir. Devletin toplumsal hayata nüfuz eden yapısı, belirleyici ve müdahaleci olduğu zaman etkin ve etken bir sivil toplumdan bahsetmek zorlaşmaktadır (Uğur, 2013: 3-24).

Sivil toplum kuruluşları “Resmî kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi çalışmaları, ikna ve eylemlerle çalışan, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle alan... gelirlerini bağışlar ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan” (SHÇEK, 2010: 57) yapılanmalardır. “Bu kuruluşlar devletlerin resmi olarak ulaşamadıkları sosyal ve siyasal sorunlara getirdikleri çözüm önerileri ya da devletin üzerinden kısmi olarak da olsa aldıkları bu yükler itibarıyla, dolaylı olarak devletlerin sosyal denge ve refah düzeyinin artırılmasına da katkı sağlayan sivil kurumlardır” (Kurt ve Taş, 2015: 201). Hükümet dışı organizasyon (NGO) olarak da isimlendirilen sivil toplum kuruluşları, politik alana doğrudan müdahale etmeseler bile lobi çalışmalarıyla, farkındalık faaliyetleri ile siyasal alanı yönlendirebilme potansiyeline de sahiptirler.

“Sosyal hizmet(ler)” ve “sosyal çalışma” kavramları çoğu zaman birbiri yerine kullanılmaktadır. Batı Dünyasında sosyal çalışma (social work) mesleğin adı, sosyal hizmet/ler ise (social service/s) daha çok mesleğin çalıştığı hizmet alanının ifade edilmesi için kullanılmaktadır. Sosyal hizmetler; eğitim, sağlık, konut, ıslah, rehabilitasyon, eğlence ve boş zamanları değerlendirme, sosyal güvenlik ve sosyal refah alanlarını kapsamaktadır. Sosyal çalışmanın mesleki uygulaması, sosyal hizmetler ile ilişki içerisindedir. Bu doğrultuda denilebilir ki sosyal çalışma bir meslektir ve sosyal hizmetler de hizmet verilen alanlardır ve farklı birçok meslek, söz konusu alanlarda hizmet verebilmektedir. Sosyal çalışma da sosyal hizmetler alanlarında hizmet veren mesleklerden sadece bir tanesidir. Üstelik yardımcı ve destekleyici bir yapıdadır. Örnek olarak sağlık hizmetleri için ana meslek doğrudan tıp olmaktadır. Sosyal çalışma ise destekleyici olarak bu hizmetlerin planlanması, bireylerin faydalanması, yaygınlaştırılması yönünde çalışmalar yapabilmektedir (Kongar, 2007: 35). Uluslararası Sosyal Hizmet uzmanları Federasyonu (IFSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW)'nin tanımına göre sosyal çalışma uygulamalı bir meslektir ve “Toplumsal değişimi ve gelişmeyi, sosyal uyumu ve insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmesini destekleyen akademik bir disiplindir. Sosyal

adalet prensipleri, insan hakları, kolektif sorumluluk ve çeşitliliklere saygı, sosyal çalışmaların merkezi konumundadır” (<https://www.ifsw.org/tr/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>). Sosyal çalışma bu tanımda yer alan faaliyetleri yerine getirirken sosyal çalışma teorilerini, sosyal bilimler alanından ve yerli bilgiden faydalanmaktadır.

2. İslam Tarihinde Kurumsal Sosyal Hizmetlerin Dayanakları

Çalışmanın bu bölümünde, İHH İslami STK’lar başlığı altında (Sunar, 2018: 21) sınıflandırıldığı için öncelikle sosyal yardımların ve sosyal hizmetlerin İslami kaynaklarının anlatılması ihtiyacıyla İslam dininde yardımlaşmanın, dayanışmanın ve paylaşmanın yeri anlatılmaktadır. Bu doğrultuda, İslami uygulamaların iki temel dayanağı olan Kur’an ve sünnet/hadislerden örnekler verilmektedir.

İnsan haklarına İslami bağlamda bakıldığında hakların temelinde, yaratılmış ve bir can sahibi olunmasının yer aldığı görülmektedir. İnsanın dili, dini, rengi, ırkı, cinsiyeti ne olursa olsun eşit ve adil bir şekilde yaşama hakkı bulunmaktadır. Bu hakkı en güzel şekilde ifade eden İsrâ suresinin 33. ayeti “Allah’ın saygın kıldığı canı haksız yere öldürmeyin” (Eliacık, 2008: 483)’dir. Burada can sahibi olanın yoksul veya zengin, güçlü veya güçsüz olması fark etmemektedir. İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammed (sav), insana ve/veya topluma hizmetlerin temellerini atmıştır. Bu bağlamda İslam peygamberi, halkın bütün üyelerinin bir aile ferdi gibi görülmesini istemiştir. Sosyal dayanışmayı ve paylaşmayı teşvik edip hedef olarak toplumun bütün fertlerinin esas alınması gerektiğini şu hadis-i şerif açıkça göstermektedir: “Bütün halk, Allah’ın ailesi durumundadır. Onların Allah’a en sevimlisi, O’nun ailesine (fertlerine) en faydalı olanıdır” (Taberanî, 1407: 10033). Aynı doğrultuda bir başka hadiste insana ve topluma hizmette bulunanları şu şekilde övmüştür: “İnsanların en hayırlısı, diğer insanlara en faydalı olanıdır.” (Taberanî, 1407: 7583). Bu teşvik edici sözlerden başka bilakis başlatılan bazı uygulamalar da topluma hizmet yönünde örnekleri oluşturmaktadır. Örneğin Medine’de Mescid-i Nebevî inşasından hemen sonra bir eğitim ve öğretim kurumu olan Suffe mektebini kurmuştur. Burada yetişen, eğitim gören kişiler Ashab-ı Suffe olarak bilinmektedir. Bu anlamda suffe mektebi, mescidin namaz kılınan kısmından ziyade ihtiyacı olanların barındığı ve eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü yeri ifade etmektedir (Gündoğdu, 2016: 313-323).

Aynı şekilde, Allah rızası için bir insanın ihtiyacını karşılamak kadar manevi yönden kazançlı bir iş olmadığını bizzat Hz. Muhammed (sav), şu hadis-i şerifinde ortaya koymuştur: “Bir mümin kardeşimin ihtiyacını görmek için yürümem, bana şu mescitte oturup bir ay itikâfa girmekten daha sevimlidir.” (Taberanî, 1407: 13646). Bu bağlamda Müslüman âlimler, İslam’ı tanımlarken mutlaka sosyal boyutlarından olan dayanışma ve paylaşma yönlerine işaret etmek gereği duymuşlardır. Toplumsal boyutlarını önceleyen tanımlara göre İslam, kısa ve öz olarak “Herkesin yükünü çekmek, kimseye yük olmamak” ve(ya) “Kimseden incinmemek, kimseyi incitmemektir” denmiştir (Karagöz, 2005: 634). İnsan ilişkilerini ahlaki bir zemine oturtan bu İslami anlayış, kulluk şuurunu ve(ya) ibadet anlayışını halka hizmet bağlamında değerlendirmekte ve insanlığa hizmet etmeyi bireysel ve toplumsal gelişimin bir parçası olarak görmektedir. Bu doğrultuda Horasan erlerinden Ebu Said’e (978-1061) Allah’a ulaşmanın yolları sorulduğunda o, şöyle cevap vermiştir: “Allah’a ulaşmanın yolları çoktur. Fakat bunlardan en kısa ve en kolay olanı başkalarına yardım etmektir. Yani diğerlerini zor durumda bırakmak yerine onlara yardım etmek için uğraşılmalıdır.” (Bayat-Jamnia, 2003: 53).

Dayanışmaya ve hizmet etmeye yapılan bu vurgular dışında paylaşımaya vurgu yapan emir ve uygulamalar da mevcuttur. Zekât, bir Müslümanın dini hayatının temel uygulamalarından biridir (Eliade ve Couliano, 1997: 174) ki kelime-i şehadet, namaz ve hac ile birlikte İslam’ın esasları arasında sayılmaktadır ve dinen zengin sayılan Müslümanların her yıl mallarının kırkta birini vermelerini ifade etmektedir. Zekât, kurban (Zilhicce ayında ibadet amaçlı hayvan kesmek),

sadaka-i fitr (Ramazan ayının sonunda gücü yeten Müslümanın ödemekle yükümlü olduğu sadaka), fidyе (Esaretten kurtulmak için veya yerine getirilmeyen yahut kusurlu olarak eda edilen bazı ibadetlerin telâfisi amacıyla ödenen bedel), infak (Allah'ın hoşnutluğunu kazanma niyetiyle harcamada bulunma) bütün bu maddi mükellefiyetler (TDV İslam Ansiklopedisi) paylaşmaya ve toplumsal dayanışmaya teşvik niteliğindedir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/tesanud>). Bu anlayış ekseninde toplumun yardıma ve desteğe muhtaç yaşlıları baba, gençleri kardeş, çocukları evlat ve kadınları da anne ve(ya) bacı olarak görülmüştür (Attar, 2007: 115). İslam'da dayanışma ve paylaşma, başkaları için var olmak ve herkesin yükünü çekmek, nafîle ibadetlerden üstün toplumsal yönü olan ibadetler olarak görülmüştür.

Bu bağlamdan devamla insanlara hizmet etmek, İslam dininin mensuplarınca genel anlamda ibadet kategorisinde değerlendirilmiş ve sosyal amaçlı bu gibi hizmetler de genelde bireysel ibadetlerden daha üstün bulunmuştur. İbn Atâ'nın şu sözleri bu bağlamda önem arz etmektedir: "Bir kimsenin yirmi yıl münafıklık yolundan ayrılmayıp bu süre içinde bir kardeşinin çıkarı için bir kerecik bir adım geri atması, altmış yıl ihlaslı bir şekilde kendi kurtuluşu için ibadet etmesinden daha erdemlidir." (Attar; 2007: 449).

Görüldüğü üzere topluma ve/veya insana hizmete odaklanmış bir İslam anlayışı doğrultusunda, muhtaç insanların sorunlarının çözümüne yönelik kurumların varlığı/tesisi de söz konusu olmuştur. Bunların başında tekkeler ve vakıflar gelmektedir.

3. Sosyal Hizmet Kurumları Olarak Tekkeler ve Vakıflar

Onuncu yüzyıldan itibaren ibadetlerin yanında eğitim ve öğretim hizmetleri gören camilerin yanında özel ihtisas merkezlerine ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu ihtiyaca binaen oluşturulan müesseselerin başında tekkeler gelmektedir. Kelime olarak tekke dayanma, dayanacak yer anlamına gelmektedir. Terim olarak tekke, herhangi bir tarikata mensup sûfilerin oturup kalkmaları ve çoğu zaman gruplar hâlinde sohbet ve ibadet yapmaları için inşa edilen binaların adıdır. Tasavvufî bir kurum olan tekke, bazen dergâh, zâviye, hankâh, âsitane, ribat gibi isimlerle de anılmaktadır. İlk tekkeler, basit bir mekândan oluşan ibadet ve zikir yerleri iken zamanla müritlerin ve sosyal çevrenin maddi ihtiyaçlarını da karşılayan kurumlara dönüşmüşlerdir. Merkezî durumda olan tekkeler, küçük bir site niteliğinde gelişme göstermiştir. Bu tekkelerde mescit, semahane, türbe, çilehane gibi dinî bölümler bulunduğu gibi selamlık, kütüphane, mürit ve misafir odaları, mutfak, kahvehane ve eğitim birimleri de mevcut olmuştur (Güzey, 2019: 377-380).

Tasavvufî kurumların, manevi ve dinî ilimlerin öğretildiği eğitim kurumları olmaları kadar toplumsal etkileri göz önünde bulundurulduğunda aynı zamanda birer sosyal hizmet kurumları da oldukları söylenebilir. Özellikle Ahi zaviyeleri, mesleki eğitim ve hizmet odaklı çalıştıkları için Osmanlı Devleti'nde birtakım imtiyazlar bile elde etmişlerdir ki devlet büyüklerinin yardım ve bağışları bu kabildendir. Tekkelerin sosyal harcamaları, kendilerine bağlı ticari müesseselerin kaynaklarıyla veya hayırseverlerin vakfettikleri yerlerden elde edilen gelirlerle karşılanmaktaydı. Bazı tekkeler bu sayede geniş arazilere de sahip olabilmişlerdir. Tekkelerde devamlı olarak kalan müritler, bu toprakları verimli hâle getirmiş, ekip biçtikten sonra da misafirlerine ve ihtiyaç sahibi kişilere vermişlerdir. Genellikle şeyhler ve tarikat mensupları tarafından kurulan tekkeler, Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinde ve Anadolu'nun İslamlaştırılmasında önemli roller oynamışlardır. Tamamıyla vakıflara bağlı olan bazı tekkeler, daha geniş bir alana ve sosyal kesime maddi ve manevi sosyal hizmet götürebilmekteydi. Devlet, çeşitli yollarla bunlara finans desteği de sağlamaktaydı. Tekkeler, klâsik fonksiyonlarının dışında psikolojik, pedagojik ve tıbbi meselelere varıncaya kadar sosyal hayatın birçok alanında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Özellikle Anadolu'da ortaya çıkan

ahi teşkilatlarının kuruluşu ve yayılışı da tekkeler ve vakıflar vasıtasıyla olmuştur (Demirci, 2007: 87-88).

Vakıfların vermiş oldukları hizmetler çok çeşitlilik arz etmiştir. Söz konusu hizmetler eğitim, din, sağlık, şehircilik, bayındırlık, askeri alanlarda verilmiştir. Bu hizmetlerin topluma yansımaları da sosyal bütünleşme, yabancılaşmayı önleme, istihdamı artırma, toplumsal ilişkileri düzenleme ve çatışmayı azaltma, toplumsal yeniden paylaşımı sağlamak şeklinde olmuştur (Ertem, 2011: 36-39). Vakıflar ve bu niteliği taşıyan tekkelerin sosyal hizmet alanları/türleri özetle birkaç başlıkta şu şekilde sıralanabilir:

3.1. Yemek Yedirme ve Konaklama Hizmetleri:

Osmanlı Devleti'nde tekkelerin kuruluş amaçlarından birisi de yoksul halka ve yolculara hizmet etmektir. Bu çerçevede, gelen giden yolculara ve yoksullara karşılıksız olarak yemek vermek ve dinlenmelerini sağlamak, tekkelerin sunduğu sosyal hizmet niteliğindeki hizmetlerdendir. Bazı dergâhlarda hizmetten sorumlu bir kişi bulunur ve her sabah çevredeki yoksullara yemek dağıtırdı. Türk dünyasının çeşitli yerlerinden gelen derviş, tacir, hacı ve yolcuların konaklamaları ve belirli bir müddet dinlenmeleri tekkelerde sağlanırdı. Evsizler, seyyahlar, bilim insanları, hac yolcuları, göçmenler ve diğer yolcular barınma hizmetlerinden belirli bir süre için yararlanabilmekteydiler (İbn Batuta, 1333: 31-33). Düşmandan kaçan, toplum tarafından dışlanan veya hakkını arayamayan mazlumlar, kanun ve devlet güçleri tarafından takip edilen suçlular (günahkârlar) ve (siyasî) mülteciler de tekkelere sığındıklarında sosyal koruma altına alınmışlardır (Yılmaz, 2004: 273).

3.2. Kadınlara Yönelik Verilen Hizmetler

Bazı özel tekkeler, bilhassa şiddet gören kadınları sosyal koruma kapsamına almaktaydı. "Tarihçilerce 17. yüzyılın sonunda İstanbul Eyüp'te kurulan Hatuniye Dergâhı Osmanlı'nın ilk kadın sığınma evi olarak kabul edilir. Diğer adı "Karılar Dergâhı" olan dergâh 1900'lerin ortalarına kadar hizmet vermiştir" (Küçükali, 2016: 45). Bu sığınma evinde, şiddet gören ve zor durumda olan kadınlara zanaat öğretilip onların kendi ayakları üzerinde durmaları sağlanmaktaydı. Ayrıca burada kimsesiz ve sahipsiz kadınlar barınabildikleri gibi psikolojik rahatsızlıkları olan yaşlı kadınlara da tedavi hizmetleri verilmekteydi. Sadece kadınlar için sosyal hizmet sunan bu tekke, yaşlı kadınlar için bir huzurevi görevi görmekteydi.

Söz konusu vakıf bünyesinde üçüz çocuk sahibi kadınlara para yardımı, deprem benzeri sebeplerden evi zarar görenlere tadilat parası, ihtiyaç sahiplerine yemek yardımları ve savaşlarda yararlananlara maaş bağlanması gibi hizmetler verilmiştir. Bazı kadınlara da Kur'an okumaları için görevler (duahan, ihlashan) verilmiş ve bir tür istihdam alanı oluşturulmuştur (Şahin ve Kaya, 2016: 49).

3.3. Borçlulara Faizsiz Kredi Hizmetleri

Tekkeler/vakıflar, hiçbir din ayrımı yapmaksızın kendi bölgelerinde yaşayan bütün ihtiyaç sahiplerine yardım etmekteydi. Örneğin Bursa'da bulunan bir tekke (Mevlevihane), gayrimüslimlere de karz-ı hasen (faizsiz mikro kredi) uygulamaktaydı. Bu tekke zamanında Matyoz veled-i Setroz isimli bir gayrimüslime borç verilmiştir. Borçlanmada Konstantin adlı bir başka gayrimüslim de ona kefil olmuştur (Öcalan, 2000: 190).

3.4. Tıbbi Rehabilitasyon Hizmetleri

İlk kurulan tekkelerde bile özellikle maddi veya manevi rahatsızlığı olan hastalara ve düşkünlere sağlık hizmetleri de verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise özel tıbbi rehabilitasyon merkezleri hüviyetinde olan miskinler tekkelerinde cüzzamlı hastalara terapi ve meşguliyet

hizmetleri sunulmuştur. İslam'da sessiz ve çaresiz yoksullar, miskinler olarak değerlendirildiği gibi değişik sıhhi sebeplerden dolayı fiziksel olarak hareket kapasitesini yitirmiş hasta ve engelli kişiler de miskinler olarak kabul edilmiştir. Osmanlı döneminde en tanınmış miskinane, Üsküdar'daki Karacaahmet Mezarlığı kenarında yapılan Miskinler Tekkesi idi. Evkaf Nezareti (Vakıflar Bakanlığı) tarafından finanse edilen miskinhanelerdeki hastalara ekmek, çorba, akşamları da yine çorbanın yanında pilav ve et verilirdi. Pazartesi ve perşembe geceleri ayrıca tatlı olarak da zerde verilirdi (Ergin, 1936: 19).

4. Modern Dünyada Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) ve Sosyal Çalışma Arasındaki İlişki

Sosyal hizmetler, farklı sorun ve hizmet alanlarında (eğitim, sağlık, konut vb.) farklı meslek gruplarının yapmakta olduğu faaliyetleri ifade etmektedir. Sosyal çalışma ise faaliyet gösteren bu meslek gruplarından mesleki, disiplinel, bilimsel temelleri olan ve sorun çözücü fonksiyonu yerine getiren bir alandır. Türkiye'de ise sosyal çalışma (social work) ile sosyal hizmetler (social services) kavramları arasında çoğu kez ayırım yapılmaksızın bazen "sosyal hizmet(ler)" bazen de "sosyal çalışma" olarak ele alınmaktadır. Bu makalede sosyal çalışma kavramı tercih edilmekte ve hem maddi sosyal yardımlar hem de psikososyal (manevi) danışmanlık hizmetleri ve bu hizmetlerin bilimsel bir bütünlük içinde ele alınışı vurgulanmaktadır.

Dünyada, küreselleşme süreciyle beraber yaşanan toplumsal dönüşümlerden sosyal hizmetler ve sosyal çalışma faaliyetlerinde bulunan STK'lar da etkilenmiştir. Bunda en önemli etken ulus devletin korumacı, sınırlayıcı, kapalı devlet algısının küresel süreçte STK'lar ile devletin sınırlarını aşarak aktif duruma gelmesidir. Modern dünyada insan hakları için yapılan mücadelede Sivil Toplum Kuruluşları (STK), insan hak ve hürriyetlerini korumak için varlıklarını sürdürmektedir. Devletin gücünün yetmediği alanlarda adeta tamamlayıcı bir toplum hizmetini yerine getiren STK'lar sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve hukuki amaçlarla bir araya gelen, kâr amacı gütmeyen, gönüllü üyelerin ve hayırseverlerin ödemeleriyle bu günlere gelmişlerdir. Günümüzde STK'ların ulusal ve uluslararası sosyal çalışma faaliyetleri her geçen gün artmaktadır (Ceylan, 2017: 165-167). Modern dünyada ve Türkiye'de toplumda farklı işlevleri yerine getirmede kâr amacı gütmeyen vakıflar, dernekler gibi STK'lara atfedilen beklenti yükselmiş durumdadır. Bu beklenti STK'ların insan kaynağını geliştirmede, uluslararası ve ulusal kuruluşlardan elde edeceği kaynak için bir dönüşüm fırsatı olmaktadır. STK'ların bu beklentileri gerçekleştirmede yeterli donanımına sahip kuruluşların işlerliğinin sağlanması, toplumun diğer kuruluşları ve halkla ilişkilerde güvenin pekiştirilmesi gerekmektedir (Tekeli, 2012: 25-26).

STK'lar bireyselleşmenin arttığı modernleşme sürecinde insanları belli bir amaçla bir araya getirerek, onların toplumla kaynaşmasını sağlayarak ilişkileri sağlamlaştırmaktadır. Böylelikle bireylerin toplum içinde güven duygusunu geliştirmekte, aynı zamanda aidiyet hissi kazandırmaktadır. STK'ların ulusal ve uluslararası platformlarda gerçekleştirdikleri organizasyonlar, toplumsal kalkınma ve gelişim açısından önem arz etmektedir (Özer, 2008).

Hak temelli sosyal çalışma kavramı, insanların doğuştan bir takım haklarla dünyaya geldiğini ifade etmektedir. Bu anlamda özellikle doğuştan veya daha sonraki süreçlerde sosyal yönden dezavantajlı konuma düşmüş engelli, yaşlı, hasta veya yoksul konumunda olan yardıma/desteğe muhtaç insanların hukuken sosyal güvence/koruma kapsamına alınması gerekmektedir. Bu, onlara insan hakları kapsamında verilmiş bir sosyal haktır. Sosyal çalışmacılar da bu hakkın yerine getirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Sosyal hizmet ve İnsan Hakları Kılavuzuna göre sosyal çalışmacılar, mesleklerine küresel insan hakları bakış açısıyla yaklaşmaları neticesinde birlik ve beraberlik duygularını geliştirmektedir. Sosyal

çalışmacılar, ulusal ve uluslararası düzeyde uygulanan sosyal ve ekonomi politikalarının insan haklarını yürütmeye paralel şekilde geliştiğine inanmaktadırlar (BM, 1995: 18).

Sivil toplum bağlamında sosyal çalışmayı mesleki nitelik olarak iki kısımda incelemek mümkündür (Çengelci, 1999 akt. Uğur, 2013: 80):

- Ekonomik temelli, sosyal yardım karakterli sosyal çalışma: Geçim sıkıntısı olan yoksullara maddi desteği esas almaktadır.

- Sosyal refah/hizmet karakterli sosyal çalışma: Bireyleri psikososyal yönden desteklemekte, rehberlik, yönlendirme ve danışmanlık hizmeti sağlamaktır.

Bir STK'nın faaliyetlerinin bütünüyle sosyal çalışma olarak değerlendirilebilmesi için aşağıda er alan bir takım şartları yerine getirmiş olması gerekmektedir:

- Sosyal yardım amaçlı kurulmuş olsa bile hizmet kataloğunda sosyal çalışma alanına giren psikososyal danışmanlık hizmetlerine de sahip olması.

- Yurt içi ve yurt dışı ofislerinde sosyal çalışmacı elemanlarının istihdam edilmiş olması veya bünyesinde sosyal çalışma eğitimi almış meslek elemanlarının bulundurulması.

- Sosyal çalışma uygulamalarının meslekî disiplin çerçevesinde yapılmış olması.

- Sosyal yardımların yanında sosyal çalışma faaliyetlerinin de yasalar dâhilinde düzenli ve sürekli olarak ifa edilmiş olması.

- Hizmet içi eğitim ve araştırmaların yapılmış olması.

STK'ların var oluş sebebi, problem olarak tespit edilen tüm alanlarda toplumu harekete geçirerek çözüm yolları aramaktır. Özerk bir yapıya sahip olan STK'lar, kâr amacı gütmeyen bir ideale sahip olan kuruluşlardır. STK'ların etkin bir şekilde amaçlarına ulaşabilmesi için insan kaynağının sağlam bir temele oturması gerekmektedir (Kurt ve Taş, 2015).

Sosyal çalışmanın görev alanı dâhiline giren etkinlikler, bireylerin yaşadığı sosyal ortamda işlevsel olabilmeleri açısından maddi ve psikososyal yönden desteklenmeleridir. Bir diğer alan ise kurum ve kuruluşlar arasında bir köprü vazifesi gören sosyal çalışmacılar tarafından STK'lara ve gönüllü faaliyetlerine destek verilmesidir (Özdemir ve Seyyar, 2015: 55-56). Sosyal çalışma kapsamına giren maddi ve maddi olmayan bütün hizmetlerden bütün ülke insanının ve özellikle yardıma/desteğe muhtaç olanların yararlanması, insan hakları ve sosyal haklar çerçevesinde değerlendirilmesi gereken doğal haklardır. Batıdaki insanların manevi sağaltım amacıyla başarıyla gerçekleştirdikleri uygulama ve imkânlardan Türkiye'de yaşayan ihtiyaç sahibi insanların da yararlanması elzemdir.

Uluslararası boyutuyla hak temelli sosyal çalışmanın yapılabilmesi için kamusal yetkilere sahip bir otoriteye ihtiyaç bulunmaktadır. Benzer şekilde, küresel yardımların da hak temelli olabilmesi için kaynağa ve yaptırım gücü olan yetkili bir otoriteye ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü hak temelli yaklaşımın arkasında yatan temel kıstas, bir resmî otorite tarafından yetkilendirilmedir. Bir otoritenin kanunlaştırmadığı, kurallaştırmadığı herhangi bir yardımı hak temelli addetmek mümkün değildir. Söz konusu faaliyetler ancak yardım kategorisine girebilmektedir. Bu doğrultuda örneğin Birleşmiş Milletler, dinleri, ırkları, şartları ne olursa olsun dünyanın her tarafındaki mağdur insanlarla ilgili ülkelerin veya bütçesinin belli bir kısmını mağdur ve mazlum insanlara ayırması ve ne pahası olursa olsun bunların ödenmesinin temini ile ilgili uluslararası bir sözleşmenin yapılmasında öncü rol üstlenebilir.

5. Türkiye’de STK’lar ve Sosyal Çalışma İlişkisi

Türkiye’deki küresel düzeyde faaliyet gösteren yardım çalışmaları sadece ekonomi ve uluslararası ilişkiler gibi disiplinleri değil aynı zamanda sosyal bilimlerini de ilgilendirmektedir. Yardımların insana ve insan odaklı yapılması söz konusu olduğundan sosyal çalışma disiplinini yakinen ilgilendirmektedir. Sosyal çalışma, bireyi güçlendiren, bireyle birlikte çevresini bir sistem dâhilinde ele alan ve dönüştürmeye odaklanan bir olgudur (Aktaş, 2017: 6).

Amerika ve Avrupa Birliği (AB)’ne üye ülkelerde STK’ların aile, kadın ve çocuk odaklı çalışmalarda etki düzeyi oldukça yüksektir. Türkiye’nin AB uyum kriterlerine göre STK, devlet ile işbirliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Dünya örneklerinde görüldüğü üzere STK’lar devletin sosyal çalışma alanında yardım yükünü aza indirmektedir (Demirkan, 2006). Buna örnek olarak Almanya’da sosyal çalışma faaliyetlerinin bir kısmını dini temelli STK’lar yürütmektedir (Rossteutscher, 2009: 336-344). Çebi’ye göre Türkiye’deki STK’ların sığınmacılara yönelik faaliyetleri ve etkinliği yoğun sığınmacı akımının gerçekleşmesi ve ülkedeki iç sıkıntılardan dolayı ölçülememektedir. İslami STK’lar genellikle acil ihtiyaç duyulan sosyal uyum çalışmalarından ziyade, insani yardıma odaklanarak çalışmalarını sürdürmek durumundadır (2017: 135-170). Dolayısıyla sığınmacılara yönelik kalıcı psikososyal destek ve uyum çalışmalarını da içeren sosyal çalışma faaliyetleri yerine getirilememektedir.

Türkiye’de STK’lar, profesyonel psikososyal destek hizmetlerinden ziyade boş vakitlerin değerlendirilebileceği sosyal etkinlikler alanında faaliyetler sürdürmektedir. Türkiye’deki STK’ların uzun vadeli insan kaynağı planlaması, sık rastlanılan bir durum değildir. STK’lar Türkiye’de, batı dünyasındaki kadar profesyonel kuruluşlar olarak faaliyet göstermediğinden genellikle uzmanlaşma anlamında bir takım eksiklikler bulunmaktadır (Kurt ve Taş, 2015). Ancak bu eksikliklerin giderilmesine yönelik kurumsal bir farkındalık sürecinin de başladığını söylenebilir. Nitekim Uluslararası Sosyal Hizmet Platformu ve içinde İHH’nin de yer aldığı 5 STK’nın katılımıyla gerçekleştirilen çalışma sonucu yayınlanan “Çocuk İstismarı ve Cinayetine Karşı Toplumsal Bakışımız ve Çözüm Önerileri”nde STK’lar için “Farkındalık ve bilinçlendirme çalışmalarında aktif rol alması. Toplum vicdanını temsilen daha hızlı tepki vermesi. Adaletin tecellisi ve alınması gereken tedbirlerin yakinen takipçisi olması”nı içeren maddelerin olduğu görevler ve tavsiyelere yer verilmiştir. Sözü geçen çalışmada yer alan Uluslararası Sosyal Hizmet Platformu Temsilcisi sosyal çalışmacı Fatih Kılıçarslan, çocuk istismarı ve cinayetlerine karşı sivil toplum ve sosyal çalışmacıların da dâhil olduğu profesyonel ekiplerin kurulmasının bir ihtiyaç ve zorunluluk olduğunun altını çizmiştir (<https://www.umhd.org.tr/2018/07/cocuk-istismari-ve-bu-istismara-yonelik-tedbirler-2/>). Söz konusu bu ifadeler, bu alana yönelik ilk adımların atılacağını göstermektedir. Bu bağlamda insan hakları temelli ve bireylerin psikososyal refahı için mesleki uygulamalar gerçekleştiren sosyal çalışma, STK’lar için dışarıdan bir tampon vazifesi görmektedir. Söz konusu kuruluşlar içinde sosyal çalışmacıların görev alması ile birlikte içerden de bir destek sunma imkânı bulunacaktır.

Tomanbay, sığınmacı ve göçmenlere yönelik olarak faaliyet gösteren örneğin; UNHCR, UNICEF, UNFPA, WHO gibi uluslararası STK’larda 3 bine yakın sosyal hizmet alanında çalışanlar arasında sosyal çalışmacıların iki elin parmaklarını geçmeyecek sayıda olduğunu belirtmekte ve “Dolayısıyla buralarda sosyal çalışmanın disipliner mesleki müdahalesi eksiktir” demektedir. Tomanbay’a göre sosyal çalışmacılara daha aktif görevler düşmektedir. Bu sebeple Türkiye’de sosyal çalışmacılar, sivil toplum alanına kendilerini iyice donatarak ve heves duyarak girmelidir. Mesleği, edilgen bir çaresizlikle memurluk masasından ziyade, öncelikle sivil alanda sürdürmeyi ve temsil etmeyi düşünmelidirler diye de eklemektedir (https://www.sosyalhizmetuzmani.org/gocvesiginmaalaninda_neden_sosyalhizmetuzmani_calismiyor.htm).

Türkiye’de sivil topluma yönelik sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler, tek merkez olan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. STK’ların sosyal çalışma faaliyetlerini yürüttüğü bağlı bir merci bulunmamaktadır. Bu bağlamda ulusal düzeyde hak temelli sosyal yardımların/hizmetlerin yapılması, devletin sivil toplum politikalarını revize etmesi ile gerçekleşmesi mümkündür.

Türkiye’de sosyal çalışma eğitiminde dinî/manevi yaklaşımın olmayışı, bu alanda ihtiyaç duyulan kesimin ihtiyaçlarını karşılamada etkin olacaktır. Dolayısıyla İslami STK’lar, insan kaynağını geliştirirken manevi danışmanlık da yapabilecek gerekli eğitimi almış sosyal çalışmacı istihdamına ağırlık vermelidir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından STK’lara bu yönde yetki verilip tüm ihtiyaç alanlarına yönelik danışma merkezlerinin açılmasına izin verilmelidir.

Osmanlı zamanında vakıflar ve tekkeler sosyoekonomik sistemin yenilenmesi için etkili merciler olmuştur. Ancak tüm bu sosyal kurumlar, toprak kaybı, göç ve iktisadi gerileme gibi sebeplerle birlikte zamanla sivil topluma atfedilen değerlerini koruyamamıştır. Cumhuriyet sonrası STK’lar, darbelerden etkilenerek ideolojik imge olma özelliğini taşımaya başlamıştır. STK’ların zaman içerisinde dinsel, geleneksel ve liberal bir yöne çekilmeye çalışılması, faaliyetlerin yardımlaşma ile özdeş kalmasından öteye geçememiştir (Şeker, 2009: 92-93). Bu bağlamda Türkiye’de bulunan İslami STK’ların geleneksel argümanların ötesine geçmediği iddia edilebilir. Faaliyetlerin sürdürülmesinde finans kaynaklarının mahiyetini dini kaynaklı olan zekât ve infak oluşturmaktadır. “İslami sivil kuruluşlar, hayırseverlik ve dinî dayanışma duygularından beslenen çeşitli mali kaynaklara sahiptir. Her Müslümanın vermesi gereken bir tür dinî vergi mahiyetindeki zekât, hayırseverliğin temel biçimi olan infak, İslami faaliyetlerin iki temel mali kaynağıdır” (Sunar, 2018: 15).

6. İnsan Hak ve Hürriyetleri (İHH) İnsani Yardım Vakfı’nın Küresel Sosyal Yardım Faaliyetleri

Zaman zaman tartışma konusu hâline getirilen Batı karakterli oluşum olan sivil toplum olgusunun İslami STK’larda da yerleşmiş olması bir tezat olarak görülmektedir. Bu eleştirilerden birisi de “sivil toplum” kavramının seküler bir kavram olması ve İslam dininin de sadece uhrevi yönüyle ele alınması gerektiğine dair iddialardır. Kotan’ın şu görüşleri, buna örnek olarak gösterilebilir: “Sosyal sermaye olarak İslâmcılığı seçen bir STK olan İHH’nin varlığı, teorik tanımı son derece seküler olma koşuluna bağlanan sivil toplum kavramının sorgulanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca bu kurumun ümmet fikrini küresel imkânlar ile dolaşıma sokması, Batılı bir sivil toplum algısının paradoksalılığıyla ilgili önemli ipuçları içermektedir” (Kotan, 2010: 8).

Bu çalışmanın “İslam Tarihinde Kurumsal Sosyal Hizmetlerin Dayanakları” adlı ikinci bölümünde dayanışma, paylaşma ve yardımlaşma ile ilgili örneklerden de anlaşıldığı üzere İslam’ın dünyevi ve toplumsal misyonu bulunmaktadır. Ancak bu bağlamda İslam’ın sosyal adalet üzerine kurulmuş bir dünya görüşüne sahip olduğu unutulmaktadır. Bu doğrultuda özü itibarıyla tarihte İslam toplumunun uygulama alanı olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültürünü, asr-ı saadetten günümüze kadar tekkeler ve vakıflar gibi bu maksat için değişik isimler altında oluşturulmuş hayır kurumları aracılığıyla koruyabilmiştir. Bu bağlamda STK’lar bugüne kadar var olmuş olan hayır kurumlarının değişen adını ifade etmektedir.

1992 yılından beri faaliyetlerini sürdüren İHH, “Dünyanın herhangi bir yerinde sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış, zulüm görmüş, aç ve açıkta kalmış; savaş, tabii afet gibi sebeplerle mağdur olmuş, yaralanmış, sakat kalmış; evsiz, yurtsuz, tüm insanlara insani yardım ulaştırmak ve bu insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmesini önlemek üzere”

çalışmaktadır. Söz konusu bu çalışmaları sürdürürken ırk, din, dil ayırımı yapmamaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de etkin faaliyet gösteren İHH’nın, ulusu aşan küresel düzeyde aktif insani yardım çalışmaları zikredilebilir. İslami bir karaktere sahip olan İHH, Türkiye’deki sivil toplumun varlığını açıklayan oluşumlardan yalnızca bir tanesidir. Beş kıtada 135 ülkede yardım faaliyeti düzenleyen, hayır temelli bir organizasyon olan İHH, daha çok savaşın, afetin ve yoksulluğun kol gezdiği İslam ülkelerinde faaliyetlerde bulunmaktadır. Çalışma alanları; insani yardım, insan hakları, insani diplomasi, acil yardım, arama kurtarma, gönüllü faaliyetleri ve bilinçlendirme başlıklarından oluşmaktadır. Çalışma bölgeleri Türkiye, Ortadoğu, Balkanlar, Afrika, Orta Asya, Güney Asya, Güney Amerika’dır (<https://www.ihh.org.tr/hakkimizda>). Ancak yapılan yardımların çoğunluğunun İslam coğrafyası olduğu dikkatten kaçmamaktadır. Bu durumun, İslam coğrafyasında üst üste yaşanan savaşlar, çatışmalar, karışıklıklardan kaynaklandığı düşünülebilir. Ama İslam coğrafyası dışında olup ekonomik ve sosyal sorunlar açısından zorluk yaşayan –Güney Amerika gibi- bölgeler de mevcuttur. İHH’nın faaliyet alanlarından olup İslam coğrafyası dışında kalan güney Amerika’ya yapılan en son yardım 2017 yılında yapılmıştır (<https://www.ihh.org.tr/haber/acilyardim-insaniyardim-insanhaklari-insanidiplomasi-iyd-guneyamerika>).

İHH, bir ümmet olma inancıyla dünyada iyiliğin, kardeşliğin, adaletin hâkim olması amacıyla mazlum ve muhtaç insanlara yardım ulaştırmaktadır. 2018 verilerine göre eğitim, sağlık, sosyal ve kültür amaçlı 550 milyon liranın üzerinde yardım faaliyeti yapmıştır. Ancak yapılan yardımlar içinde eğitim, kültür alanında yapılan yardımlar en az paya sahiptir (<https://www.ihh.org.tr/gelir-gider-tablosu>).

İnsani yardım bağlamında mazlum ve muhtaç durumdaki insanlara gıda, sağlık, barınma gibi temel yaşam ihtiyaçlarını sağlayacak konularda hizmet götürmektedir. Yardımın ulaştığı bölgelerde sosyal, kültürel ve eğitsel yardımlarla okul, cami, kültür merkezi, sağlık merkezi gibi tesislerle hizmetlerin kalıcı olmasını amaçlamaktadır. İHH, insan hak ve hürriyetlerini ihlal eden, mazlumlara zulmedilen, sömürülen ve adil yargılamanın olmadığı bölgelerde insanların insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşamaları için uluslararası makamları harekete geçirecek girişimlerde bulunmaktadır. Örneğin Bosna, Gazze ve Kudüs’te zulme uğrayan Müslümanlar için yardım faaliyetleri sayılabilir. Diğer taraftan insani diplomasi faaliyetlerini sürdürmektedir. Dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen deprem, sel, heyelan, salgın hastalık, iç çatışma gibi doğal ve insan eliyle oluşan felaketlerde acil yardım çalışmaları yürütülmektedir. Örneğin Endonezya’daki deprem felaketi için acil yardım ve arama kurtarma faaliyetleri bu minvalde faaliyetlerdendir. Sunar “Türkiye’de İslami STK’ların Kurumsal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimi” çalışmasında söz konusu STK’ların değişimini maddelmiş ve bir maddesinde “Kadınların her düzeyde katılım, katkı ve etkinlikleri artmaktadır” (2018: 17) demektedir. Ancak faaliyet gösteren kadın sayısının artışına rağmen yönetim ve karar mercilerindeki varlıkları sorgulanmaya ihtiyaç duymaktadır. İHH’nın yetkili kurullar başlığı altında yer alan mütevelli heyeti, denetleme kurulu, yönetim kurulu, yönetim kurulu yedek üyeleri arasında bir tane bile kadın bulunmamaktadır (<https://www.ihh.org.tr/yetkili-kurullar>). Tüm bu faaliyetlerde hayırsever ve gönüllü insanların rolü azımsanamayacak kadar büyüktür. Ulusal ve uluslararası yardım faaliyetleri için çeşitli organizasyonlar gerçekleştirilmektedir. Kitap kampanyalarından su kuyusu açtırmaya, yardım malzemeleri göndermekten yetimlerle kardeş olmaya varan farklı alanlarda gönüllülerin hizmetleri bulunmaktadır (<https://www.ihh.org.tr/haber/iyd?page=2>).

Öte yandan İHH, halkın bilinçlendirilmesi için çeşitli yayınlarla kamuoyunu bilgilendirilmektedir. Bu anlamda çeşitli konferanslar, seminerler, toplantılar düzenlemektedir. Bununla birlikte rapor, belgesel, dergi, kitap gibi basılı ve dijital yayınlar üretilmektedir. Örneğin İnsani Yardım Dergisi, Suriye Faaliyet Raporu (2012-2018), Dünyanın Çocuk Karnesi 2018, İHH Faaliyet Raporu 2017, Yetim Faaliyet Raporu 2017. Öte yandan İHH’ya bağlı İnsani Araştırmalar Merkezi (İNSAMER) ulusal ve uluslararası düzeyde faydalı bilimsel araştırmalar ve çalışmalar

da yapmaktadır (<https://www.ihh.org.tr/bilinclendirme>). Söz konusu çalışmalar, sahadan elde edilen tecrübelerin paylaşılması, sistemli bilgiye dönüştürülmeleri için birer fırsat olarak değerlendirilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Tüm bu resmî açıklamalardan ve verilerden İHH'nın, mevcut uygulamalarında daha çok maddi desteğe muhtaç insanlara yardım yaptığı anlaşılmaktadır. Maddî/nakdî yardım gören insanların ekseriyetinin Müslüman bölgelerden belirlenmiş olması dikkat çekicidir. Bu bağlamda "ümmeğin kanayan yarası"na çare olmaya çalışıldığı düşünülebilir. Bu kapsamda, İslam coğrafyasının değişik bölgelerinde inşa edilen camiler, Müslümanların ibadet yapmalarını kolaylaştıran fizikî anlamda altyapıya dair mimari hizmetler olarak değerlendirilebilir. Ancak bu faaliyetlerin de yine "ümmeğin" bağlamından uzak olmadığı görülmektedir.

Bireye ve fizikî çevreye dönük maddi yardımların yanında insanların psikososyal yönden işlevlerini geliştirebilmeleri için gerekli olan sosyal çalışma kapsamına girebilecek hizmetler ile ilgili verilen bilgiler yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla İHH'nın yardım ederken sosyal çalışma disiplininin yoksunluğu ve bütüncül bir bakışla yardım faaliyetinin gerçek anlamda sosyal çalışma kapsamına girmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İHH'nın klasik sosyal yardım yapmasının sivil toplumu maddi yönden güçlendirme maksatlı olduğu söylenebilir.

Araştırmada İHH'da hizmet vermekte olan profesyonel çalışan ve gönüllü kişi sayısına ulaşamamıştır. İHH'nın reklam ve tanıtım faaliyetlerini internet, televizyon ve yazılı basında, dergi ve broşürlerde çok iyi bir şekilde yaptığı görülmektedir. Diğer yandan İHH'nın devlet-hükümet ile ve diğer STK'larla olan iyi ilişkileri bir artı değerdir. İNSAMER'in hazırlamış olduğu faaliyet raporlarının yararlı ve iyi araştırmalar olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak İHH'nın yapmış olduğu maddi ağırlıklı sosyal yardımlar, genel anlamda sivil toplumu güçlendirme faaliyeti içerisinde yer almakla birlikte bunun bütünüyle sosyal çalışma alanına girdiği de iddia edilemez. Çünkü sosyal çalışmanın sosyal yardımların yanında bir diğer önemli unsuru da psikososyal veya manevi danışmanlık, rehberlik, yönlendirme ve destek hizmetlerini de içermesidir. Sosyal çalışmanın kapsadığı gayri maddi hizmet ayağının eksik olması, İHH'nın ağırlıklı olarak maddi (aynî/nakdî) yardım kuruluşu olduğu izlenimini vermektedir.

Bu bağlamda İHH'nın faaliyetlerinin sosyal çalışma kapsamına girebilmesi için sunulan öneriler şu şekilde sıralanabilir:

1. İHH, Sosyal Çalışma Faaliyetlerini Manevi Danışmanlık Hizmetleriyle Zenginleştirmelidir: Bir maddi yardım kuruluşu olarak İHH, küresel yoksullukla mücadelede önemli katkılarda bulunduğu bir gerçektir. Ancak insanların maddi sıkıntılarının yanında içinde buldukları gayriinsani konularının/ortamlarının olumsuz bir yansıması olarak psikososyal rahatsızlıklar da yaşamaktadırlar. Bu sorunların sadece maddi desteklerle kısmen giderilmesi mümkün gözükse de tamamen bu yolla giderilmesi mümkün değildir. O halde yardım yapan personel, hizmet içi eğitimlerle manevi danışmanlık/rehberlik eğitimi de almalıdır. Diğer yandan İHH, bünyesine profesyonel sosyal çalışmacılar ve manevi danışmanlar da istihdam etmelidir.

2. İHH, Sosyal Çalışma Alanlarını Çeşitlendirmelidir: İHH, sosyal yardımların yanında sosyal çalışma kapsamına giren bütün alanlarda aktif olmalıdır. Bu bağlamda bir önceki maddede söylendiği gibi psikososyal ve(ya) manevi sorunları olan kişilere psikolojik ve sosyal rehabilitasyon hizmetleri sunmalıdır. Kimsesiz çocukları korumak maksadıyla yetim evleri tesis etmenin yanında onlara kurumsal yetiştirme, geliştirme, pedagojik hizmetler vermelidir. Ayrıca

özellikle bakıma muhtaç yaşlılara da evde veya kurumda genel bakım ve psikososyal destek hizmetleri vermelidir. Sosyal sorunlu ailelere ve göçmenlere maddi yardımların yanında uyum, sosyalizasyon gibi destek hizmetleri de sunabilmelidir. Bu alanlarda başlanan çalışmaların da uzun soluklu olması ve süreklilik arz etmesi gerekmektedir.

3. İHH, Devletlerarası İşbirliği ve(ya) Uluslararası Sosyal Sözleşmeler Çerçevesinde Yardımlarını Yürütmelidir: Arakan örneğinde olduğu gibi göçe tâbi tutulan Müslümanlar, bir takım sıkıntılarını yerli merci/otorite aracılığıyla çözüme kavuşturamadıklarında dış yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. İHH, bu gibi durumlarda kendi hükümetinden de destek alarak ilgili devletlerle iyi ilişkiler kurmak suretiyle yardım faaliyetlerini engelsiz bir şekilde yürütmenin yollarını aramalıdır. Mavi Marmara olayında uluslararası sosyal sözleşmeler çerçevesinde ve devletlerarası ikili anlaşmalar doğrultusunda hareket edilmediği için hem yardım faaliyeti amacına ulaşamamış hem de İsrail ordusunun uluslararası sulardaki devlet terörünü andıran bir girişimiyle onlarca masum sivil insan ölmüştür. Dolayısıyla küresel çaptaki sosyal yardım faaliyetlerinin mutlaka hükümetin de desteği alınarak ilgili devletlerin izniyle yürütülmesi gerekmektedir.

4. İHH, Küresel Sosyal Yardım Uygulamalarında Gayrimüslim Muhtaçlara da Ağırlık Vermelidir: İHH, her ne kadar kendi ifadelerinde sosyal yardımlarını “bölge, din, dil, ırk ve mezhep ayrımı yapmaksızın” yaptığını söylüyorsa da yardımların ağırlıklı olarak muhtaç Müslümanlara yönelik olduğu anlaşılmaktadır. İslami bir sosyal yardım kuruluşu olabilmek için İslam’ın insana bakışının gerektirdiği şekilde evrensel dünya görüşü doğrultusunda hareket etmek gerekmektedir. Bu anlamda “ümmeğin kanayan yarası” söyleminden “insanlığın kanayan yarası” söylemine geçiş yapılması gerekmektedir.

5. İHH, Sosyal Çalışma/Hizmet Değerlerini de İçeren Bir Model Geliştirmelidir: İslami bir kimliğe sahip olan güçlü bir STK, sosyal çalışma/hizmet/yardım uygulamalarında esas alınan insan merkezli temel değerleri, mesleki etik değerleri ile zenginleştirerek evrensel bir model geliştirebilmelidir. İHH, sosyal çalışmalarını belirli bir seviyeye çıkartabilmek, kalitesini artırabilmek ve etkin hâle getirebilmek için gönüllülük ve iyi niyetin yanında plan ve program çerçevesinde profesyonel (meslekî) anlayışı yansıtan bir model geliştiremediği sürece, bilimsel yöntemler açısından küresel çapta faaliyet gösteren diğer yabancı STK’larla rekabet gücünü kaybedecektir. Toplum, çevre ve birey arasındaki etkileşimin önemini kabul ederek üniversal bir sosyal çalışma modeli oluşturmalıdır. Bu ilkeler doğrultusunda sistemli ve düzenli bir şekilde hareket etmelidir.

6. İHH, Sosyal Çalışma Eylem Liyakatine/Yetkisine Sahip Olmalıdır: Sosyal çalışma, mesleki eğitim veya yükseköğrenimle elde edilen bir toplumsal hizmet mesleğidir. Dolayısıyla sosyal çalışma alanında aktif görev almak isteyen kişi ve kişilerde de bu yönde bir mesleki liyakat ve profesyonel beceri aranmaktadır. İHH’nın kadrolarında bu mesleki niteliğe sahip olan insanlar bulunmalıdır. İHH, stratejik bir açılım olarak sosyal yardım faaliyetlerinde etkili ve profesyonel olabilmek için gerekli olan liyakat (yeterlilik) şartlarını yerine getirmelidir. Bunun için de aynı zamanda bir istihdam alanı olan vakıfların İHH örneğinde olmak üzere personel alımında bu liyakate sahip olan sosyal çalışmacıları tercih etmelidir. Faaliyet alanları çeşitlenip genişledikçe eğitilmiş, alanında uzman kalifiye insan ihtiyacı da belirlemektedir. Bu doğrultuda insan yetiştirmek, dışarıdan insan takviyesi yapmak gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sunar’ın (2018: 15) yapmış olduğu çalışmada da İHH’nın da içinde bulunduğu İslami STK’larda profesyonel çalışan sayısının arttığı görülmektedir. Bu artış bir fırsat olarak değerlendirilmeli ve sosyal çalışmacılara öncelik verilmelidir.

7. İHH, Kadın Gönüllü ve/veya Profesyonellerin Yetkili Kurullara Katılımlarını Arttırılmalıdır: Gönüllülük faaliyetlerinde, yardımların finanse edildiği kermeslerde işin büyük

yükünü alan kadınların, yönetim, karar, yürütme, denetleme alanlarında da görünürlüklerinin, sayılarının, katılımlarının arttırılması gerekmektedir. Çalışma içinde değinildiği gibi ilgili alanlarda (yetkili kurullarda) kadınların yer al(a)maması kadınlar açısından bir temsil sorunudur. Özellikle tercih edilen bir durum ise bu tutum söz konusu STK'nın ırk, din vs. ayrımı yapmadığına dair vizyonuna uygun düşmemektedir. Farkında olunmayan, ihtiyaç duyulmayan bir durum ise İHH için bir kayıp olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Aktaş, F. Z. (2017). Türkiye'nin Uluslararası Sosyal Hizmetleri, Türk Kızılay'ı, Türkiye Diyanet Vakfı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sebahattin Zaim Üniversitesi SBE.
- Attar, F. (2007). Evliya Tezkireleri. (S. Uludağ, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Bayat, M., Jamnia, M. A. (2003). Sufi Diyarından Hikâyeler (S. Deniz, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- BM. (1994). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet/ Sosyal Hizmet Okulları ve Sosyal Hizmet Mesleği İçin Klavuz. Ankara: Shu Genel Merkezi 2000 Yayın No:4
- Buladı, K. (2011). Kur'an'da Sosyal Dayanışma (Müessese - Vakıf – Kültür). İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Ceylan, N. (2017). İnsan Haklarının Korunmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, Vakıf ve Sivil Toplum Bildiriler. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Çebi, E. (2017) Suriyelilerin Uyum Sürecinde Türk STK'larının Rolü. Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Özel Sayı:1, 135-170.
- Demirci, M. (2007). Soru ve Cevaplarla Tasavvufî Hayat. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Demirkıran, S. (2006). Türk Ailesinin Korunması ve Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşları ile İşbirliğinin Önemi. Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi, 9(9), 92-96.
- Eliaçık, İ. (2008). Yaşayan Kur'an. İstanbul: İnşa Yayınları.
- Eliade M., Couliano I. P. (1997). Dinler Tarihi Sözlüğü (A. Erbaş, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ergin, O. N. (1936). Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkışafı. İstanbul: İÜ Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı.
- Ertem, A. (2011). Osmanlıdan Günümüze Vakıflar. Vakıflar Dergisi, 36(?), 25-65.
- Güzey, A. R. (2019). Osmanlı Tekkelerinde İşleyiş ve Eğitim. Sosyal Bilimler Dergisi, 6(34), 377-392.
- Gündoğdu, Y. B. (2016). Mescitlerin Ayrılmaz Bir Unsuru Olarak Eğitim. The Journal of Academic Social Science Studies, ?(45), 313-325.
- İbn Batuta, A. (1333). Seyahatname (M. Şerif Çev.). İstanbul: Kubbealtı Sahaf.
- Karagöz, İ. (2005). Dinî Kavramlar Sözlüğü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kongar, E. (2007). Sosyal Çalışma'ya Giriş. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

- Kotan, M. (2010). Küresel Bir Sivil Toplum Örgütü Örneği Olarak İHH. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi SBE.
- Kurt, S., Taş, Y. (2015). Sivil Toplum Örgütlerinde Profesyonel ve Gönüllü Çalışma İlişkileri Tehditler ve Fırsatlar. *Emek ve Toplum*, 4(8), 199-214.
- Küçükali, A. (2016). Kadın Konukevi Müdürlüklerinden Hizmet Alan Kadınların Genel Profili ve Kurumlardan Aldıkları Hizmetlerin Verimliliği: Erzurum, Erzincan ve Bayburt Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14), 43-57.
- Rossteutscher, S. (2009). *Religion, Zivilgesellschaft, Demokratie*. Mannheim:Nomos Verlag.
- Seyyar, A., Özdemir, S. (2015). Manevi Sosyal Hizmetler. Seyyar A. (Ed.). *AB Sürecinde Türkiye’de Dini Sosyal Hizmetlerin Önemi (Türkiye-Almanya- Örneği)* (ss.53-83). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- SHÇEK. (2010). *Sosyal Hizmet Terminolojisi*. Ankara: SHÇEK Yayınları.
- Sunar, L. (2018). *Kurumsal Yönetim Akademisi Araştırma Raporları-1Türkiye’de İslami STK’ların Kurumsal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimi*. İstanbul: İlke Yayınları.
- Şahin, M., Kaya, N. E. (2016). Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 34-65
- Şeker, A. (2009). *Topluma Hizmet Uygulamaları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Taberanî, (1407). *Târîhu’l-Umemi ve’l-Mulûk, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye*. Beyrut: ?
- Tekeli, İ. (2012). *Türkiye İçin STK’lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Uğur, S. (2013). *Sivil Toplum Kuruluşlarını Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Yılmaz, H. K. (2004). *Anahtarlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

İnternet Kaynakları

- Tomanbay, İ. (11.11.2017). Göç ve Sığınma Alanında “Sosyal Hizmet Uzmanları” Neden Çalış(a)mıyor? http://www.sosyalhizmetuzmani.org/gocvesiginmaalaninda_neden_sosyalhizmetuzmani_calismiyor.htm. Erişim: 24 Ekim 2018
- Özer, M. H. (2008). Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 86-97. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/70059>, 2008, 86-97. Erişim: 24 Ekim 2018
- İHH (2018). <https://www.ihh.org.tr/hakkimizda>. Erişim: 28 Ekim 2018
- İHH (2018). <https://www.ihh.org.tr/gelir-gider-tablosu>. Erişim: 28 Ekim 2018
- <https://www.umhd.org.tr/2018/07/cocuk-istismari-ve-bu-istismara-yonelik-tedbirler-2/> Erişim Tarihi: 21 Haziran 2019
- <https://www.ihh.org.tr/yetkili-kurullar> Erişim Tarihi: 22 Haziran 2019.
- <https://www.ihh.org.tr/haber/iyd?page=2> Erişim Tarihi: 24 Haziran 2019.

<https://www.ifsw.org/tr/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> Erişim tarihi: 21 Ekim 2019.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/tesanud> Erişim tarihi: 21 Haziran 2019.